

Waarom laat je dat gedrag zien?!

Onvoorspelbaar gedrag, voorspelbaar maken

Waarom een leerling doet wat hij doet, is een belangrijke vraag voor leerkrachten. Wat maakt dat de leerling voor bepaald gedrag kiest? In structuurgroep 7/8 van Speciaal Basisonderwijs De Wissel liepen de leerkrachten regelmatig tegen onvoorspelbaar gedrag aan. Vaak na een verandering in bijvoorbeeld een afspraak of in de planning. Aangezien de leerlingen bijna naar het voortgezet onderwijs gaan, wilden de leerkrachten van groep 7/8 de kinderen een hulpmiddel bieden om hier mee om te leren gaan. In dit artikel staat het voorkomen van onvoorspelbaar gedrag na veranderingen centraal. Tijdens het onderzoek wordt gewerkt met de stoplichtmethode van Rommens-Musquetier (2015) en de communicatiekoffer van Barten (2011). De kinderen kiezen emotiekaartjes en koppelen deze aan de kleuren van het stoplicht. Het doel van het stoplicht is dat de kinderen aangeven op welke kleur ze zitten. Als een kind aangeeft op oranje te zitten, wil de leerkracht voorkomen dat het kind op rood komt. Door middel van een gesprek brengt de leerkracht het kind naar groen. Dit gesprek wordt gevoerd aan de hand van de Praatdomino, uit de communicatiekoffer van Barten (2011). Zo wordt voorkomen dat de kinderen naar rood gaan en onvoorspelbaar gedrag vertonen. Maar de vraag is leren de kinderen omgaan met onvoorspelbaar gedrag?

Inleiding

De leerkracht van structuurgroep 7/8 van De Wissel is bezig met een themadictie spelling, met de kinderen die werken op groep 8 niveau. De leerkracht leest een zin voor en herhaalt het woord dat ze moeten opschrijven: "Bereid voor". Jochem¹ zit aan tafel en kijkt op, hij zegt: "Dat klopt niet juf, het zijn nooit twee woorden. Het is er altijd maar één. Dus dit ga ik echt niet opschrijven hoor." De leerkracht geeft aan dat het woord bereid voor is en dat hij dat mag opschrijven. Jochem zegt: "Nou dan wordt het maar lekker fout gerekend, ik ga het niet opschrijven." De leerkracht zegt: "Dan schrijf je het niet op Jochem." Ze herhaalt de zin en het woord voor de andere kinderen. Jochem begint op dat moment te grommen, schuift zijn stoel hard naar achter. Loopt schreeuwend naar de deur, maakt hem open

en gooit de deur hard dicht.

Na zo'n situatie kun je jezelf af vragen: Wat maakt dat een leerling voor bepaald gedrag kiest? En wat bereikt hij met dat gedrag? Maar vooral de vraag: Hoe kunnen we dit gedrag voorkomen?

Praktijk

Op De Wissel zijn er regulieren groepen en structuurgroepen. Een structuurgroep is een groep met maximaal 13 kinderen. Het zijn leerlingen gediagnostiseerd met een autisme spectrum stoornis (ASS).

In de structuurgroep 7/8 zitten 13 leerlingen, tien jongens en drie meisjes. Er zijn een aantal leerlingen in de groep die snel overprikkeld raken als er veranderingen zijn gedurende de dag. De dagen op school zijn gestructureerd en daar hechten de leerlingen veel waarde

¹ Omwille van privacy redenen zijn de namen in dit artikel gefingeerd.

aan. Als er een verandering in de klas plaatsvindt, zijn er leerlingen die onvoorspelbaar gedrag kunnen vertonen. De leerlingen zitten in een eindgroep en gaan volgend jaar of over twee jaar naar de middelbare school. Op de middelbare school kunnen er ook veel veranderingen in de schoolsituatie voorkomen. De reacties op veranderingen in de klas nu, vragen vaak een time-out. Een time-out kunnen de kinderen nemen in de rustruimte. De kinderen krijgen dan tien minuten om rustig te worden. De rustruimte komt voort uit de TEACHH methode, die wordt gehanteerd in de structuurgroepen. Op De Wissel is een time-out altijd mogelijk, met soms een consequentie eraan vast (bijvoorbeeld meer dan één keer tien minuten is inhalen). Op de middelbare school kan dat misschien helemaal niet meer. Daarom is er besloten onderzoek te doen naar het voorkomen van onvoorspelbaar gedrag na een verandering. De onderzoeksvraag luidde:

'Hoe kunnen de leerkrachten van structuurgroep 7/8 van SBO De Wissel ervoor zorgen dat de leerlingen leren omgaan met onvoorspelbaar gedrag als er veranderingen plaatsvinden?'

Het doel van het onderzoek is dat de kinderen leren omgaan met veranderingen. Doordat de kinderen een hulpmiddel krijgen om in te zetten, leren ze hun overprikkelingen te laten zakken en geen tot minder onvoorspelbaar gedrag te vertonen.

Waar komt het onvoorspelbare gedrag vandaan?

Na verschillende theorieën te hebben gelezen over kinderen met ASS blijkt dat er drie theorieën zijn om de kenmerken van autisme op gedragsniveau te verklaren, dit zijn: executieve functies(EF) (Horeweg, z.d), Theory of Mind (ToM) en centrale coherentie(CC) (Smeets & Quak, 2003). De kinderen kunnen hierin een achterstand hebben, maar dat verschilt per kind. Executieve functies worden in

elk verschillende vaardigheden onderscheiden door de auteurs R. Guare, Dawson en C. Guare (2013). Dit zijn:

- Taakinitiatie, op tijd en efficiënt aan de slag
- Planning/priorisering, een plan maken en beslissen wat belangrijk is
- Aandacht richten en volhouden, aandachtig blijven ondanks afleiding van de omgeving
- Emotieregulatie, emoties reguleren om gedrag te controleren
- Werkgeheugen, bij het uitvoeren van complexe taken informatie in je geheugen houden
- Inhibitie (gedrag afremmen), nadenken voordat je iets doet
- Organisatie, materiaal en informatie ordenen
- Timemanagement, het inschatten en verdeelen van tijd
- Doelgericht gedrag, doelen formuleren en realiseren
- Flexibiliteit, flexibel omgaan met veranderingen en tegenslagen
- Metacognitie, een stap terug om jezelf en de situatie te overzien

Veel van wat een leerkracht doet op school, draagt al bij aan het ontwikkelen en trainen van de executieve functies. Als je als leerkracht bewust bent van bepaalde gedragingen die je moet stimuleren, kun je daar rekening mee houden in de lessen. Algemene zaken die een leerkracht kan toepassen: taak aanpassen, eenduidige opdrachten, visuele ondersteuning en verlengde instructie, structuur en geen afgeleide prikkels (Horeweg, z.d).

Theory of mind wil zeggen: de mate waarin iemand in staat is te zien dat mensen andere gedachten, ideeën of behoeften hebben dan zichzelf. Om sociaal te kunnen communiceren en de 'verborgen' boodschap in communicatie te kunnen ontcijferen, is begrijpen wat een ander voelt en denkt een essentiële vaardigheid. Dit begripstekort kan het leiden tot een gebrek aan inlevingsvermogen. Een kind kan in een situatie niet of anders reageren dan een ander kind (Smeets & Quak, 2003).

Bij de centrale coherentie is denken en schakelen niet voor alle kinderen gemakkelijk. Normaal gesproken kunnen we zonder erbij na te denken allerlei gegevens op verschillende manieren combineren. Het combineren van gegevens is een kwestie van keuzes maken. Om erachter te komen of je een goede keus maakt, moeten alle opties nagegaan worden op bruikbaarheid. Dit vertraagt het denktempo en kost moeite. Het is daarom begrijpelijk dat een kind behoefte heeft aan voorspelbaarheid. Het bespaart de kinderen dan veel denkwerk (Smeets & Quak, 2003, p. 26).

Behoeften

Om aan de behoeften van de kinderen tegemoet te komen zijn er verschillende methodes gelezen, interviews gehouden, geobserveerd en is er een enquête afgenomen. Wat is nou onvoorspelbaar gedrag? Volgens Horeweg hebben kinderen met ASS in de meeste gevallen een gebrekkige cognitieve flexibiliteit. Hierdoor kunnen ze van slag raken, als er onverwachte dingen gebeuren in de klas. Op dat moment hebben kinderen moeite hun emoties te beheersen. De kinderen worden als het ware overspoeld met emoties. Doordat een leerling veel emoties kan vertonen, wordt het gedrag onvoorspelbaar (Horeweg, z.d). Het is dus van belang dat je kunt zien, wat voor emoties de kinderen voelen. Aan de hand van de resultaten van het theorie onderzoek en de interviews, zijn er twee methodes gekozen die het meest aansluiten aan de onderwijsbehoeften van de kinderen. De gekozen methodes waren: de stoplichtmethode van Rommens-Musquetier (2015) en de communicatiekoffer van Barten (2011). Uit de stoplichtmethode zijn de stoplichtkleuren gehaald. Uit de communicatiekoffer zijn

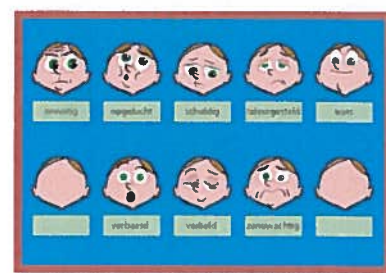

Figuur 1. De stoplicht

de emotiekaartjes gehaald, om in te zetten in het gesprek van de leerkracht om het kind van oranje naar groen te krijgen. Met de ingezette hulpmiddelen werken de kinderen aan verschillende vaardigheden van de executieve functies. Het stoplicht en de emotiekaartjes maken het visueel. Met de Praatdomino werken ze aan hun metacognitie. Ze doen een stap terug om de situatie te overzien (Dawson, 2010).

de emotiekaartjes gehaald, om in te zetten in het gesprek van de leerkracht om het kind van oranje naar groen te krijgen.

Met de ingezette hulpmiddelen werken de kinderen aan verschillende vaardigheden van de executieve functies. Het stoplicht en de emotiekaartjes maken het visueel. Met de Praatdomino werken ze aan hun metacognitie. Ze doen een stap terug om de situatie te overzien (Dawson, 2010).

Figuur 2. Emotiekaartjes

Figuur 3. Praatdomino

"Juf ik ga niet met die kaartjes werken, die vind ik verschrikkelijk"

Uitvoering

Aan de hand van de resultaten van de enquête en de observaties zijn er zes kinderen uitgekomen, die op het gebied van veranderingen een hulpmiddel konden gebruiken. De kinderen zijn voor individuele gesprekjes apart genomen. Ze hadden de emotiekaartjes van de emoties die zij voelen op school, gekoppeld aan de stoplichtkleuren. Eén leerling wilde geen kaartjes. Hij stapte het lokaal binnen en zei: *"Juf ik ga niet met die kaartjes werken, die vind ik verschrikkelijk."* Uiteindelijk waren we er samen uitgekomen en heeft deze leerling zes knijpers gekregen. De bedoeling van het hulpmiddel was dat de kinderen aangaven hoe zij zich voelden en op welke kleur dat gevoel zat. Door aan te geven of hun gevoel op groen, oranje of rood zit, wist de leerkracht

hoe hoog het gevoel zat. De leerkracht ging dan aan de hand van de Praatdomino een gesprek aan. Het doel van de leerkracht was om de situatie van het kind te verduidelijken, waardoor de emotie zakt. Vaak waren het gebeurtenissen van thuis die nog moesten komen of waren geweest. Deze gevoelens werden meegenomen naar school en kon een kind erg prikkelbaar/onrustig maken. Een voorbeeld van Martin: hij had net een conflict gehad met een jongen uit de klas en had zijn stoplicht op oranje staan. De emotiekaartjes waren: druk en geïrriteerd. De leerkracht vroeg of hij een gesprek wilde aan de hand van de Praatdomino, om erachter te komen wat er was gebeurd. Martin wilde dit. Ze gingen naar de gang en Martin begon te vertellen. *'Normaal gesproken zet ik altijd mijn wekker om zes uur 's morgens, ik heb een vaste routine en dan ben ik op tijd op school. Alleen nu was mijn mobiel leeg waar ik mijn wekker mee zet en ik kon de oplader niet vinden. Mijn vader wilde mij wel wekken, maar dan wel om 7 uur. Nu heb ik vanochtend erg moeten haasten en ben ik snel geprikkeld.'* Het was voor de leerkracht meteen duidelijk, waar het conflict met de andere jongen vandaan kwam. Door een gesprek, hoeft het niet altijd zo te zijn dat het gevoel bij de kinderen meteen gezakt was. Maar voor de leerkracht was het ook fijn om te weten waar de gevoelens vandaan kwamen.

Resultaat

Tijdens de uitvoering van de stoplichtmethode, had ik verschillende resultaten gezien bij de kinderen. Vijf van de zes kinderen maakten actief gebruik van de emotiekaartjes op het stoplicht. Waarvan drie van de vijf kinderen een aantal keer gesprekje hadden gehad. Alle drie de kinderen hadden tijdens het gesprek nagedacht over de oorzaak van hun emotie. Ze gaven aan uit welke situatie hun emotie kwam aan de hand van de Praatdomino. Zelfstandig de situatie bedenken aan de

hand van de Praatdomino, is er nog niet van gekomen. De kinderen hadden de zes weken nodig om te wennen aan het systeem. Wat twee van de zes kinderen uiteindelijk hebben geleerd was zelf de leiding nemen over het gesprek. Zij vertelde aan de hand van de Praatdomino stap voor stap waar hun emotie vandaan kwam. Een verandering voor de drie kinderen met de gesprekjes was, dat zij echt hebben geleerd na te denken over hun emotie. Vaak als de kinderen een gesprek kregen, moesten ze soms goed nadenken voordat ze wisten waar hun gevoel vandaan kwam. Na een aantal gesprekken, konden de kinderen hun emotie sneller verklaren.

"Het ging na een gesprek niet meteen helemaal naar groen, maar meestal zat het dan tussen groen en oranje in."

Conclusie

Aanvankelijk gingen de kinderen enthousiast aan de slag met de emotiekaartjes en het stoplicht. Elke emotie die ze voelde hingen de kinderen op. Er kwamen een aantal gesprekjes naar voren. Drie van de zes leerlingen gaven vaak aan, dat ze geen gesprek wilden. De oorzaak hiervan was meestal: dat ze nog teveel in hun emotie zaten om er een gesprek over te hebben of omdat hun gevoel zelf al was gezakt naar groen. Deze leerlingen gaven na het onderzoek ook aan dat ze het alleen al heel fijn vonden om te kunnen laten zien wat hun gevoel op dat moment was. Uiteindelijk zijn de meeste gesprekken gevoerd met twee kinderen. Dit waren de twee kinderen die in de enquête aangaven het meest last te hebben van veranderingen. Naomi gaf aan de gesprekjes fijn te vinden, ze kon haar verhaal doen, had het gevoel dat er naar haar geluisterd werd en de emotie zakte meestal. *"Het ging*

na een gesprek niet meteen helemaal naar groen, maar meestal zat het dan tussen groen en oranje in." Ze vond het stoplicht fijn, maar nu mocht het weer van haar kast. Opvallend was dat alleen Naomi heeft aangegeven het stoplicht weg te willen. De andere kinderen wilden hem graag houden. Ze vonden het fijn aan te kunnen geven hoe ze zich voelen.

De conclusies uit het onderzoek roepen een vervolgonderzoek op. Interessant is verder te onderzoeken in hoeverre de kinderen het uiteindelijk zelf zouden kunnen oplossen, zonder begeleiding van de leerkracht. Vinden de kinderen het dan nog steeds fijn om aan te geven hoe ze zich voelen, ook al wordt er dan niet naar ze geluisterd? Kunnen de kinderen de methode zelfstandig reguleren en meenemen naar het middelbaar onderwijs?

Bijdrage aan de school

Het onderzoek heeft een kleine bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van de school. Beide methodes waren aanwezig op school, maar ze zijn nooit samen ingezet. Of samengebrachte methodes onvoorspelbaar gedrag voorkomt? Daar kan geen antwoord op gegeven worden. Maar er kan wel benoemd worden dat de school instrumenten heeft, om er achter te komen wat er bij de kinderen speelt. Wat Sonja ook heel mooi aangaf: "Soms heeft de leerkracht niet door dat je boos bent." Als de kinderen dat dan kunnen aangeven, voelen ze zich al meer gehoord. Als ze dan een kort gesprekje hebben, hebben ze hun verhaal gedaan. Dat is voor de kinderen meestal genoeg.

Aanbeveling

Als je kinderen op school of in de klas hebt die onvoorspelbaar gedrag vertonen, probeer dan de stoplichtmethode met de emotiekaartjes. Met deze hulpmiddelen kom je er achter wat er bij een kind speelt, zonder dat je het misschien kunt zien. Een kind voelt zich gehoord en wordt minder overspoeld met emoties,

omdat de situatie duidelijk is geworden. Probeer het uit in de klas. Heb je veel leerlingen in de klas met onvoorspelbaar gedrag? Voer de methode dan bij één á twee kinderen uit. Zo blijft het overzichtelijk en behandelbaar voor de leerkracht.

Leessuggesties:

1. Dawson, P., & Guare, R. (2010). *Executieve functies bij kinderen en adolescenten*. Amsterdam: Hogrefe Uitgevers BV

2. Horeweg, A. (2015). *Gedragsproblemen in de klas, in het basisonderwijs*. Houten: Lannoo-campus.

3. Rommens-Musquetier, J. (2015). *Blog online hulpverlening. Van stop, denk, doe.. de methode: <http://blog.hulpverlening.nu/2015/02/stop-denk-doe-de-stoplichtmethode/>*

4. Smeets, K., & Quak, G. (2003). *Autisme is zo gek nog niet*. Amersfoort: CPS onderwijsontwikkeling en advies.

5. Wodcock, L., & Page, A. (2012). *Explosief gedrag bij autisme*. Huizen: Pica

Stéphanie Neefjes, 12 april 2016

Vierdejaars studente aan de Hogeschool iPabo van Alkmaar.

Bibliografie

Barten, C. (2011). Handleiding communicatiekoffer. *Communicatiehulpmiddelen voor 5-12 jarigen, met bijzondere aandacht voor kinderen met autisme*. Leuven, België: CEGO Publishers.

Dawson, P. &. (2010, 05). *executieve functies bij kinderen en adolescenten*. Opgehaald van hogrefe: <http://www.hogrefe.nl/producten/producten-single/executieve-functies-bij-kinderen-en-adolescenten.htm>

Horeweg, A. (z.d). *executieve functies*. Opgeroepen op 11 18, 2015, van Gedragsproblemen in de klas: <http://gedragsproblemenindeklas.nl/executieve-functies/>

Rommens-Musquetier, J. (2015, 2 18). *Blog online hulpverlening Nederland*. Opgeroepen op 10 8, 2015, van Stop, denk, doe.. De stoplicht methode: <http://blog.hulpverlening.nu/2015/02/stop-denk-doe-de-stoplichtmethode/>

Smeets, K., & Quak, G. (2003). *Autisme is zo gek nog niet*. Amersfoort: CPS onderwijsontwikkeling en advies.